

VOL. II
TRATAT DE ONTOLOGIE

Introducere

După ce i s-a luat tot filozofiei, ea a rămas cu o singură problemă de început: *ființa* (în sens elaborat, *dialectica*). Dar cu aceasta, ea poate recuceri totul:

Că i s-a luat tot filozofiei, este limpede. Simplul fapt că științele au vorbit mai bine despre conceptele ei privilegiate a depozitat-o de ele. Despre timp și spațiu s-au aflat lucruri de o subtilitate care a pus în minorat gândirea filozofică; despre obiect, întreg și parte, relație, sistem, cauzalitate, la fel. Ea nu a fost în măsură să conceapă această extraordinară idee de „funcție“ a culturii științifice moderne, întârziind la modesta deosebire dintre substanță și atribute. Infinitul filozofic pălește pe lângă cele ale teoriei mulțimilor; ideea de cosmos, fie finit, fie infinit, apare grosolană în comparație cu ideea unui univers elastic sau în expansiune, a științei. Principiul filozofic al identității este naiv, față de cel al substanței cu mai mulți izotopi (un fel de Unu multiplu, care l-ar fi făcut pe Platon să-și rescrie *Parmenidele*). Dacă filozofia a păstrat oarecare stăpînire asupra „valorilor“, atunci și acestea, în frunte cu binele, frumosul

și chiar adevărul, sînt pe cale să fie replantate în alt sol, spre a nu mai vorbi de: suflet, individ, societate.

Nici măcar imaginație speculativă, așadar, n-a dovedit să aibă gîndirea filozofică. Ea nu pare să posede, în rezervele ei încă nefolosite, nici un fel de concepte și viziuni utilizabile, pentru noutățile ce au și apărut, dar nu-și găsesc încă nume. Cît despre *limbaj*, nespus mai mult folosește ea, reflexiunea filozofică, de la invențiile lexicale din matematici, fizică și biologie, decît restul culturii, de la tortura-tele vocabule filozofice, adesea fără acoperire.

De un singur concept nu s-a putut apropia cultura științifică, de conceptul *ființei*. Căci ființa nu poate fi redusă la *lege* și nu poate fi făcută străvezie legii, nici asimilată, mîncată la propriu — după vorba lui Fichte — cum s-a dovedit că face cunoașterea, ce știe să reducă totul la rapoarte, simboluri și structuri. Așa cum orice materie hrănitore se transformă, pînă la urmă, într-una din cele patru substanțe fundamentale ce pătrund în sînge, la fel obiectul cunoașterii trece, reconvertit, în sîngele spiritului, astfel că peste tot, cu orice ființă regională, cunoașterea practică „ontofagia“. Dar pentru ființa însăși, cunoașterea nu are organ de asimilare.

Dacă este limpede că filozofiei i s-a luat tot, afară de conceptul ființei, este ceva mai puțin limpede, la prima vedere, felul cum ar regăsi totul filozofia cu acest singur concept. S-ar putea spune, firește, că în timp ce științele conduc la cunoștințe, filozofia duce la *înțeleșuri*; s-ar putea deci admite, la rigoare și nu fără indulgență, că înțeleșurile învăluie și pun în ordine, sau măcar într-o ordine, cunoștințele, o dată acestea obținute, și că astfel filozofia regăsește oarecum, cu înțeleșurile ei libere și cu concepțiile ei despre lume, tot ce pierduse pe linia cunoștințelor. Dar cum să se admită că orice „înțeleș“ ține, pînă la urmă, sau oglindește pe *cel al ființei*?

Acest lucru încercăm să-l dovedim; dacă nu, să-l arătăm, sau măcar să-l sugerăm. Și primul fel de a-l arăta este de a spune că lucrul nu conține în el nici o noutate: așa a sugerat întotdeauna filozofia, chiar pe vremea cînd se străduia sau se vedea obligată (în lipsa științelor) să dea și cunoștințe. Nu numai că o știință a ființei, ontologia să-i spunem în continuare, susține tot ce este disciplină filozofică — de la cea mai formală, logica, pînă la cea mai legată de conținut, hermeneutica — dar tot ontologia, sau cel puțin limbajul ființei, dă „înțeleș“ oricărui domeniu de realitate sau de idealitate, ca și cunoștințelor corespunzătoare.

Nu este însă vorba de ființa monolitică a lui Parmenide sau de cea — oricît de mlădiată — a ontologiei declarate de totdeauna, inclusiv ființa invocată de Heidegger, o ființă care la Parmenide tace

de la început și care la Heidegger sfirșește la tăcere. Este în joc ființa ontologiei *nedeclarate* și active în sinul oricărei filozofii. Ființa aceasta nu este monolitică, ci — spre a denumi de la început caracterul ei — este trinitară. Deși Hegel abia i-a dat în felul său expresie, cu triplicitatea sa (relevându-i urmele și căutarea în *toată* istoria filozofiei), conceptul acesta al ființei se afirmase într-altă speculație decît cea a filozofiei de școală, de pildă în cea mitică. Aci apărea uneori în puritatea ei, travestită însă istoric, ființa întreită, ca general, individual și determinație, toate inerente ființei, care e una totuși.

Hegel a înțeles că așa este, făcînd mărturisit recurs la modelul trinitar, atunci cînd și-a condensat dialectica, în fond speculația sa despre ființă, în triplicitatea: *Allgemeinheit*, *Besonderheit* (care reprezintă determinațiile) și *Einzelheit*. Totul la el este în fond, adică în ființă, desfășurarea acestei triplicități (defectuos prezentată de obicei ca: teză, antiteză, sinteză). Dar este la Hegel o *desfășurare* și nu o *înfășurare*, cum ni se pare că trebuie prezentat modelul ființei, iar îndărătul desfășurării rămîne la el ceva: spiritul. Poți spune că „ființa“ este aci tocmai desfășurarea (întiul concept real este în fapt „devenirea“, declară Hegel singur la începutul *Logicii*) sau, dimpotrivă, că ființa ar fi Spiritul. În amîndouă cazurile, nu identifiți cu Hegel ființa. Căci dacă spui cu el: ființa este cu adevărat „rezultatul cu drum cu tot“, deci Spiritul cu desfășurarea lui cu tot, atunci ființa este de natura întregului și nu mai e manifestă în parte decît ca „moment“, neputînd fi invocată în plinătatea și împlinirile ei nicăieri, cum Hegel însuși nici n-o mai invocă. Iar dacă spui că este Spiritul însuși, atunci ființa a rămas la el undeva în urmă, solidară cu neființa, sau este undeva la capătul unei deveniri care, de fapt, nu se încheie, sau cînd se încheie se reia.

Singura ființă *înfășurată* ne pare a da modelul ființei, prezent și activ în tot ce este realitate. Că acest model ar avea și o subzistență în el însuși, a fost un simplu adevăr de credință. Că însă el operează pretutindeni este adevărul filozofiei, vom spune. Din acest adevăr au trăit toate filozofiile. Unele au plecat de la *general*, altele de la *individual*, altele de la *determinații* (fenomene, manifestări); căci există epoci sau situații de gîndire ce reclamă să se pună în lumină fie un termen, fie un altul. Cîteva filozofii au refăcut *întreg* modelul (dar într-un singur fel, ca Hegel însuși, cu ordinea: *general-determinații-individual*); alte filozofii au rămas descoperite, prin carența cîte unui termen, dar tocmai de aceea deschise și stimulatoare. Dacă saturația modelului duce, nu la ființa statuară, ci la cea ființă împlinită, pe care o vom înțelege drept „devenire întru

ființă“ și de unde abia ni se pare că începe desfășurarea dialectică, în schimb *tendința* către saturație este fermentul lumii și resortul vieții spirituale ea însăși. De aceea, vom îndrăzni să spunem că ontologia nu întemeiază numai toate disciplinele filozofice, cu cei trei termeni ai ei și cu exercițiul lor, ci exprimă în fondul ei viața spirituală, cu înțelesurile acesteia oricum manifestate (în cunoaștere, în artă, în comportare), semnificând, direct sau indirect, tot ce este procesualitate reală ori ideală.

Dar acestea sînt simple alegații, în clipa de față. Una singură se cere acceptată de pe acum, chiar dacă și ea sub beneficiu de inventar, anume că tema de început a filozofiei este ființa. S-a spus: filozofia nu are o tematică unitară, în numele ei fiecare vorbind despre altceva și luînd lucrurile de la început. Numai a doua jumătate a întîmplării este adevărată, cum că fiecare ia totul de la început. Pentru prima jumătate, cum că filozofia n-ar avea o tematică unitară, răspunsul e simplu: nu numai că are una, în fond, dar are chiar o unică temă de început, *atunci cînd este filozofie*. În schimb, *accesul* la această temă este diferit, neexistînd cale regală pentru a ajunge la ființă, așa cum există — în ciuda vorbei celebre — cale regală în geometrie. Calea rațiunii matematice este una pentru orice ființă rațională și, de aceea, se poate numi cale regală, iar aceeași rațiune de cunoaștere este calea regală și în orice știință. În schimb, căile rațiunii filozofice sînt, în comparație cu această cale, simple poteci, greu croite de fiecare, cînd nu sînt căi ce se înfundă *Holzwege*, cum spunea Heidegger. Capătul de drum este totuși unul singur: ființa.

Vorbim despre tot felul de lucruri în filozofie, dar nu mai vorbim deschis despre ființă; și există tot felul de tratate, în filozofia modernă, dar cîte unul singur de ontologie: ca al autorului de definiții, Wolff. Ființa pare de obicei ceva de la sine înțeles, sau dincolo de înțeles și de noi, ceva unic și masiv, prins într-o mișcătoare sau nemișcătoare veșnicie. Dar ființa aceasta unică și sacră nu explică nimic din ce *este*. Strivește totul, în schimb, și îl degradează. Așa cum este, ființa ontologiei tradiționale *s-ar putea lipsi de lume* — la această situație se ajunge. Și atunci, lumea însăși a sfîrșit prin a se lipsi de tematica ființei. La fel, toată cultura se lipsește, din păcate, de ceea ce ar susține-o cu adevărat, de ontologie.

De ce se întîmplă așa? Poate pentru că nu s-a văzut în sînul realității altceva, în trecut, decît *substanțe*, cu manifestările lor, iar în timpurile noi *funcțiuni*, cu relațiile și structurile lor. (E semnificativă în acest sens lucrarea mai veche a lui Ernst Cassirer, *Substanzbegriff und Funktionsbegriff*.) Totuși între substanțe — fie

și unele generale, cum vrea Aristotel — ce reprezintă o realitate prea densă, și funcțiuni, care au o realitate prea rarefiată, există altceva, anume *elementele*, iar o teorie a conceptului de element (de realitate mai vastă, ca speciile, ca Ideile, sau ca spiritul obiectiv al lui Hegel, dar generalizate toate) ar merita să se regîndească problemele ontologiei.

Ființa ea însăși trebuie, atunci, regîndită — și în fapt este regîndită, dar numai în chip implicit. În orice caz ea trebuie secularizată. Ontologia tradițională a făcut, poate, ceea ce i s-a imputat pe nedrept lui Platon: a dublat lumea cu una incoruptibilă. Ființa nu mai poate fi una de tip parmenidian, una a destinderii și păcii, dar nici una în sensul heraclitean, a conflictului gol. Este în schimb una a *tensiunii*, datorită termenilor ei, care sînt în act și în precumpănire sau slăbire. Ea e arborescentă, orchestrată și polifonică. Cultura poate să n-o invoce, filozofiile ele însele pot s-o ascundă, totuși ființa, cu articulațiile și acțiunea ei, este cea care *cuprinde* totul (de la *comprehendere*). Numim filozofie această cuprindere, respectiv comprehensiune a lumii. Iar dacă, regîndită filozofic, ființa nu ar putea spune fiecărui lucru cum că „este“ — în măsura în care este — atunci filozofia ar merita să dispară din lume.

*

De vreme ce „ființa“ are două înțelesuri: ființa în genere dar și ființa fiecărui lucru, ontologia de față are două părți: în prima se cercetează ființa din lucruri (ce înseamnă ființa unui atom, a unei substanțe, a unui arbore, a unui om, a unui strat, a unui gînd); în a doua, se cercetează ființa în ea *însăși*, care o întemeiază pe prima.